

Iz istorije časopisa

ACTA OPHTHALMOLOGICA IUGOSLAVICA
Vol. 24 Supplement 3 1986
UDK 617.7 CODEN: AOPIBU YU ISSN 0001-6403
Acta Ophthalmol. Iugosl., Vol. 24, Suppl. 3, 1986

PRILOG ISTORIJI OFTALMOLOGIJE U SRBIJI

Dobrosav Cvetković i I. Jeremić

Klinika za očne bolesti »Prof. dr Đorđe Nešić«, Medicinski fakultet, Beograd
(Predsednik Poslovnog odbora: prof, dr sci. Dobrosav Cvetković)

Podaci o srednjevekovnoj oftalmologiji na tlu Srbije su oskudni. Dat je pregled razvoja oftalmologije tokom XIX veka i posebno njen razvoj od 1900. godine, kada prof. dr Đorđe Nešić formira Očno odeljenje i prvu Očnu kliniku u Beogradu, 1921. godine. Posle drugog svetskog rata, oftalmologija je doživela snažan razvoj i danas 300 oftalmologa radi u 25 odeljenja i klinika. *Acta Ophthalmologica 2015;40(2): 33-37.*

Ključne reči: istorija oftalmologije, Srbija

Osnivač prvih bolnica u Srbiji, u Hilandaru 1191. i u Studenici 1209. godine, bio je Rastko Nemanjić (Sveti Sava). Tu su prevedena dela Hipokrata, Galena, Avicene i to se može smatrati početkom naše naučne medicine i farmacije. U oskudnim spisima nema podataka o lečenju očnih bolesti, sem što Savin biograf Domentijan navodi da na grob Sv. Save... »mnogi slepi biše dovedeni, i sami ljudi... uzimahu zemni prah sa groba svetoga i slepoga po očima premazivahu... i ovaj svetlo gledaše kao i pre kada je bio zdrav« (Tucakov)(1). Ova tipično srednjevekovna praznoverica u lekovito delovanje svetih relikvija vuče se u raznim oblicima skoro do današnjih dana.

O srednjevekovnoj medicini i oftalmologiji na tlu Srbije ostalo je malo pisanih dokumenata. Stvorena u jednom periodu istorije Evrope, koji se odlikovao više grubim vojničkim osvajanjima i rušenjima nego dostignućima nauke i medicine, srpska država je poput svih južnoslovenskih država na Balkanu, težište svojih napora stavljala

na borbu za opstanak. Medicinsko znanje počivalo je na manje ili više veštim prepisima i prevodima klasičnih grčkih, vizantijskih i zapadnih autora i iskustvima narodne medicine i verovanja. Pomoć su pružale manastirske bolnice, retki domaći samouki lekari i stranci koje je život naneo u naše krajeve. Pet vekova turske okupacije uništilo je skoro sve tragove ove kulture i samo su retki dokumenti preostali do današnjih dana.

Najstariji pisani podaci o lečenju očnih bolesti na tlu Srbije potiču iz druge polovine XIV veka i nalaze se u Hodoškom zborniku narodne medicine, koji se smatra za najstariji priručnik srpske narodne medicine uopšte.

Hilandarski medicinski kodeks, nastao u XVI veku, obuhvata naučna medicinska znanja tog vremena. Ovaj svojevrsni »lecarski priručnik« obuhvata simptomatologiju i lečenje niza bolesti, a među njima i oboljenja očiju. Karakteriše ga odsustvo hirurškog lečenja i osnovno težište se stavlja na tradicionalne lekove grčke i narodne

medicine. Tako se za konjunktivitis (»za one koje oči svrbe i koji u njima osećaju toplotu«) preporučuju: »Uzmi belance od jajeta i umešaj sa toliko ružinog ulja sve dok ne bude dobro da može da se stavi u oko«.

Godine 1859. napisao je u Manastiru Dečani sabrat manastirskih kaluđera Agatangel Ristić »Zbornik narodne medicine«, u kome su izmešani elementi narodne, turske, ali i nešto savremenije italijanske medicine. U poglavlju o receptima, pod brojem 36, je i »od okoboje«.

Velika prekretnica u razvoju medicine i oftalmologije posebno, bio je XIX vek, kada su postavljeni osnovi današnjih naučnih saznanja. Sve do tog vremena lekari i hirurzi su bili dve odvojene struke u kojima su ovi drugi obuhvatali širok spektar, od ranarnika do berbera i samoukih narodnih lekara. Oftalmologija je dugo bila sastavni deo hirurgije i ne treba zaboraviti da je jedan od krupnih razloga zbog kojih Albrecht von Grafe nije dugo za vreme svoga života mogao da dobije katedru na Medicinskom fakultetu u Berlinu, bila i okolnost da je bio edukovan ne kao hirurg već kao oftalmolog, što je u to vreme bilo nečuveno usko medicinsko usmeravanje.

Stvaranje srpske države početkom XIX veka dovelo je i do razvoja zdravstvene službe, koja je u torn periodu imala vrlo šarolik kadar: strane lekare, prve domaće lekare školovane na evropskim medicinskim fakultetima, ali i brojne narodne lekare. Oružjem izvojevana sloboda morala se braniti vojskom i to objašnjava okolnost da su se prvi fizikusi nalazili u velikim vojnim garnizonima i da tek znatno kasnije pojedine naprednije opštine počinju da zapošljavaju lekare, radi lečenja civilnog stanovništva. Vojni ranarnici su bili više orijentisani na hirurgiju i tako iz primarnog vojnog saniteta nastaju prva hirurška iskustva savremene srpske medicine.

Iz tog perioda postoji podatak da se narodni vidar, čiča Dimitrije Todorović iz Paraćina, punih 40 godina bavio reklinacijama senilnih katarakti. Prvi šef saniteta u Srbiji, dr Pacek, započeo je borbu protiv nadržilekarstva i zakonom ga ukinuo. Međutim, nedovoljan broj školovanih lekara dovodio je do toga da je narod još dugo vremena tražio pomoć ovih ljudi. Tako se pominje i vidarica Stefanija Ilinčić iz Vitače (okolina Ribarske banje) u lečenju očnih bolesti.

Prvi školovani lekari u Srbiji bili su lekari opšte medicine i oftalmologijom su se bavili u okviru svoje opšte lekarske delatnosti. Tako je u Srpskom arhivu za celokupno lekarstvo, 1888. godine, objavljen zapisnik sa sednice Srpskog lekarskog društva, održane 20. juna 1887. godine na kojoj dr P. Popović referiše slučaj operacije katarakte kod mlađeg bolesnika, izvedene u kokainskoj anesteziji »zbog odveć slabog vida«. Operaciju je izveo uz pomoć svog asistenta dra M. Mačaja. Međutim, u toku operacije je došlo do komplikacija, zbog toga što je bolesnik na prvi dodir igle za disciziju vrlo snažno stegao kapke, izazvao prolaps staklastog tela i uz to u potpunosti izbacio sočivo. Nastupilo je i jako krvarenje... »posle prvog dodira noža, bolesnik, neka moralna slabotinja, tako snažno zatvori kapke, koji su bili razdvojeni Snowdenovim Liedhalterom, da istera skoro polovinu staklastog tela i celo sočivo. Nastupi krvarenje koje je po kokainu jako...«. Dalje se opisuje hitan završetak operacije i rešavanje komplikacija.

Znameniti pisac, ali po svemu sudeći još značajniji lekar svoga vremena, dr Laza Lazarević (1851—1890) objavljuje na sastanku Srpskog lekarskog društva, 16. aprila 1888. godine, rezultate 4 intrakapsularne operacije katarakte kod dva bolesnika, što je u to vreme bio značajan hirurški poduhvat:

»Dr Laza K. Lazarević pokazuje dva bolesnika na kojima je izvršio četiri ekstrakcije katarakte, bez discizije, nego sa kapsulom lentis. Oba operisana bolesnika raspoznaju predmete na povećoj daljini...« (Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, I odeljak, knjiga XII, 1895).

Može se s pravom reći da taj datum predstavlja početak savremene oftalmohirurgije u našoj sredini. Kliničku sliku atrofije n. optikusa i njeno lečenje u Varoškoj bolnici na Paliluli opisao je detaljno u svojoj pripovetci »Vetar«.

Oftalmologiju, kao posebnu medicinsku disciplinu i specijalnost, stvara u Srbiji prof, dr Đorđe Nešić (1873—1959) koji, završivši studije u Moskvi, ostaje dve godine na Očnoj klinici radi specijalizacije. Po povratku u zemlju, otvorio je prvo Očno odeljenje pri Beogradskoj vojnoj bolnici, a 1901. godine, postavljen je za šefa novoosnovanog Očnog odeljenja u Državnoj bolnici na Paliluli. Bio je jedan od osnivača Medicinskog fakulteta u Beogradu i 1921. izabran za redovnog profesora oftalmologije.

Po svemu sudeći, prvo očno odeljenje van Beograda, otvoreno je u Šapcu 24. februara 1921. godine, u jednoj baraci tadašnjeg Doma zdravlja. Dr Marija Miler se posebno bavila problemom trahoma, koji je u to vreme već imao razmere prave epidemije na području Mačve i Srema. Tada je otvorena i prva antitrahomna ambulanta, koja je imala 800 kartona. Pred drugi svetski rat, rad na ovom odeljenju nastavlja oftalmolog, dr Ljubiša Mandić, koji izdvaja 1653 obolela od trahoma i pokušava da intenzivira rad i pored loših uslova. Eradikaciju trahoma u ovom kraju donose posleratni naponi i rat čitavih antitrahomnih ekipa. Šef odeljenja u torn periodu bio je dr Miodrag Vasović.

Očno odeljenje Bolnice u Nišu formirano je 1923. godine i njegov prvi šef i osnivač bio je dr Zdravko Nižetić. Imalo je 30 postelja i oko 300 hospitalizovanih bolesnika godišnje. Od 1932. godine dužnost šefa Očnog odeljenja vrši dr Miodrag Stanković, do 1941. godine, kada odlazi u zarobljeništvo. Za vreme okupacije, 1941. godine, sa drom M. Stankovićem radi i dr Milan Kopša, koji iste godine napušta Odeljenje i odlazi u vojni sanitet. U periodu od 1941. godine, Odeljenje je bilo bez lekara specijalista, a dužnost je obavljao, pored svog redovnog posla, očni lekar iz Vojne bolnice dr Živojin Rašić. Od 1946. godine, šef Odeljenja je bio dr Đorđe Lukić, a zatim dr Milivoje Milenković, koji je tu dužnost obavljao do 1950. godine. Njega nasleđuje dr Jovan Danilović, do 1955. godine. Tada na mesto šefa odeljenja dolazi dr Milorad Čortanović, samo na kratko, do 1956. godine. U periodu 1956—1957. godine, povremeno je dužnost lekara na Odeljenju obavljao lekar dr Nikola Skanteli. Iste godine posle položenog specijalističkog ispita u Beogradu, dr Milan Tomašević biva postavljen za šefa Očnog odeljenja. Odeljenje je 1964. godine postalo nastavna baza Medicinskog fakulteta u Nišu, i 1971. godine preraslo u Očnu kliniku.

Ukazom Ministarstva zdravlja, osnovano je 1. novembra 1923. godine Očno odeljenje u Kragujevcu i njegov prvi i dugo godina jedini šef i lekar bio je dr Dušan Mihalović, koji je prethodne godine završio specijalizaciju oftalmologije kod prof. dra Đ. Nešića u Beogradu. Odeljenje je imalo 10 kreveta, i pored medikamentozno lečenih bolesnika (ekcematozna oboljenja, ulcus serpens corneae, dakriocistitisi, horioretinitisi) izvođene su operacije glaukoma (trepanacija po Elliotu), katarakte (ekstrakapsularna ekstrakcija bez šavova

na limbusu i vežnjači), zatim enukleacije, strabizmi itd. Tako protokol iz 1924. godine obuhvata već 33 operacije. Primarijus dr Darinka Jelić-Knežev je bila šef Odeljenja od 1956. do 1966. godine. Odeljenje prelazi u nove moderne prostorije 1977. godine i postaje nastavna baza Medicinskog fakulteta.

Očno odeljenje u Valjevu je formirano 1925. godine i njegov je osnivač bio dr Milivoje Milenković. Koliko dugo je radilo nema sigurnih podataka.

U Požarevcu je 1941. godine dr Vladimir Dobrošarević osnovao Očno odeljenje sa 5 postelja i do svog penzionisanja radio kao jedini oftalmolog u tom kraju.

Za period između 1918. i 1941. godine karakterističan je mali broj odeljenja van Beograda (Niš, Kragujevac, Šabac, Valjevo, Požarevac) sa usamljenim oftalmozima, koji su specijalizaciju prethodno završili u Beogradu. Od ambulantnih oftalmologa pominje se 1924. godine dr Vinko Lušić-Matković, koji je, u toku 1919. godine, radio kao lekar Očne klinike u Beogradu, a 1924. godine oko 6 meseci u Čačku. U drugim mestima su lekari opšte prakse, u okviru svoje opšte delatnosti, lečili i očne bolesnike.

Oslobođenje dočekuje oftalmologija sa malim brojem kadrova i sa odeljenjima koja su tokom rata pružala samo nužnu pomoć stanovništvu, Van Beograda su radila samo 4 lekara specijalista, u Beogradu sa Klinikom ukupno oko 20.

Obnova i izgradnja zemlje zahtevali su i snažan i organizovan razvoj zdravstvene službe i unutar nje oftalmologije. Veliki broj slepih, veliki broj obolelih od trahoma, čitavi krajevi Republike bez i jednog odeljenja i oftalmologa, zahtevali su energičan napor u rešavanju svih tih problema. Stigle su nove generacije lekara, diplomiranih posle rata na obnovljenom Medicinskom fakultetu, koji od 1941. do 1945. godine nije radio. Nove generacije dolaze na Očnu kliniku i radi specijalizacije. Skupština Srbije donosi Zakon o eradikaciji trahoma, formiraju se ekipe koje odlaze na Kosovo, u Mačvu i Homolje.

Otvaraju se nova očna odeljenja u okviru bolnica u:

- Titovom Uzicu, 1951, osnivač dr Dragoljub Petrović,
- Kraljevu, 1955, osnivač dr Dušan Pišteljić,
- Zaječaru, 1956, osnivač dr Sava Cvetković,
- Ozrenu, 1956, osnivač dr Milan Blagojević,

- Kruševcu, 1957, osnivač dr Olga Jelenković,
- Čačku, 1960, osnivač dr Miloš Radosavljević,
- Leskovcu, 1960, osnivač dr Miloš Manić,
- Prokuplju, 1960, osnivač dr Ljubinko Đorđević,
- Smederevu, 1963, osnivač dr Božidar Milojković,
- Boru, 1963, osnivač dr Ljiljana Stanković,
- Smederevskoj Palanci, 1963, osnivač dr Zoran Ilić,
- Čupriji, 1965, osnivač dr Milivoje Jakovljević,
- Vranju, 1966, osnivač dr Milivoje Pešić,
- Pirotu, 1966, osnivač dr D. Vasić,
- Valjevu, 1967, osnivač dr Angelina Stevanović-Petrović,
- Loznici, 1969, osnivač dr Miodrag Zdravković,
- Negotinu, 1980, osnivač dr Draga Jolić.

Beogradska oftalmološka škola, na čelu sa prof, dr Đ. Nešićem, Z. Nižetićem, A. Markovićem između dva rata i njihovim učenicima prvih posleratnih generacija (I. Stanković, O. Litričin, M. Blagojević, Z. Kecmanović, i dr) dostigla je ne samo visok stručni nivo, nego i presudno uticala na stvaranje kvalitetnih oftalmoloških kadrova u nas. To je bila osnova na kojoj je radila lepeza istaknutih pojedinaca i odeljenja, i van Beograda stvoreni osnovi za nove očne klinike i klinička odeljenja. Tako se npr. keratoplastika radila još pedesetih godina u Zaječaru, doktorate nauka branili su kandidati iz Niša, Bora, Zaječara.

Prva Oftalmološka nedelja Oftalmološke sekcije Srpskog lekarskog društva, održana je 1960. godine, u Beogradu sa 9 referata i 43 prisutna

oftalmologa (Stankoviće), i do danas prerasla u značajan stručni i naučni skup, na kome se okupi 68 referata i 400 učesnika (Beograd, 1984, 17. Oftalmološka nedelja).

Danas je SR Srbija bez pokrajina organizaciono podeljena na 9 regiona i u svakom od njih postoji jedno ili više očnih odeljenja: Beograd 4, podunavski 3, zaječarski 3, niški 3, južnomoravski 2, šumadijsko-pomoravski 3, podrinjsko-kolubarski 3, titovoužički 1, kraljevački 3.

Početakom 1985. godine, u SR Srbiji bez pokrajina je radilo 300 specijalista oftalmologa, na specijalizaciji su bila 23 lekara. U proseku gledano odnos broja oftalmologa na broj stanovnika dostiže evropske norme. Međutim, raspored tih kadrova sasvim je neravnomeran - od Beograda gde je na 1,5 milion stanovnika zaposleno 156 oftalmologa do Titovoužičkog regiona, gde je taj odnos znatno nepovoljniji (1:50 000).

Autori zahvaljuju kolegama sa očnih odeljenja u Srbiji, koji su im svojim odgovorima pomogli pri pisanju ovog rada. Pored odeljenja (Kragujevac, Leskovac, Čuprija i dr) kod kojih su ovi istorijski podaci sređeni i delimično publikovani, dosta je 1 onih koji svoj dug prema prethodnicima tek treba da ispune. Bićemo zadovoljni ako smo nekom dali podsticaj u tom pravcu.

References

1. Tucakov, J.: Doprinos Sv. Save unapređenju zdravstvene kulture u srednjevekovnoj Srbiji, u knj.: Sava Nemanjić — Svetl Sava — istorija i predanja, SANU, Beograd, 1976
2. XX: Pedeset godina Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Medicinski fakultet, Beograd, 1970
3. Spomenica Srpskog lekarskog društva (1872 — 1972), Srpsko lekarsko društvo. Beograd, 1972
4. Katić, B.: Hilendarski medicinski kodeks, str. 258 i 348, Narodna biblioteka SR Srbije, Beograd, 1980
5. Jakovljević, M.: Razvoj operativnog lečenja senilne katarakte u Čupriji, Acta Ophthalmol., 22 : 119, 1984
6. Stanković, I.: Deset oftalmoloških nedelja SLD-a. Acta ophthalmol. lug., 8 : 559, 1970
7. Pavlsić, Z., Dugacki, V., Dorn, v.: Historijski razvoj oftalmoloških metoda funkcionalnog isplivanja oka u našoj zemlji, Acta ophthalmol. lug., 16 : 157, 1978
8. Katić, R.: Srpska medicina od IX do XIX veka, knj. 21, str. 187 i 194, SANU, Beograd, 1967
9. XX: Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, odeljak I, knjiga XII, 1889
10. XX: Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, odeljak I, 1888
11. Mtinchow, W.: Geschichte der Augenheilkunde, K. Velhagen: Der Augenarzt, Bd. X, Thieme, Leipzig, 1983
12. Lazarević, K. L.: Vetar, Pripovetke o Beogradu, knj. 1, str. 245, Narodna knjiga, Beograd, 1978.

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF OPHTHALMOLOGY IN SERBIA

Dobrosav Cvetković and I Jeremić

University Prof, dr Đ. Nešić Department of Ophthalmology .Faculty of
Medicine, Belgrade
(Head: prof. dr. sci. Dobrosav Cvetković)

The data about ophthalmology on the territory of Serbia in the Middle Ages are insufficient. We are presenting development of ophthalmology in the course of XIX century and especially its development since the year 1900 when Prof. Dr. Đorđe Nešić established an eye department and the first Eye Clinic in Belgrade, in the year 1921. After the World War 2, ophthalmology had a fast development, and nowadays 300 ophthalmologists are working in 25 departments and university departments. *Acta Ophthalmologica* 2015;41(2): 33-37.

Key words: retinal detachment, proliferative vitreoretinopathy, pars plana vitrectomy